

Giganci Nauki

<https://gigancinauki.pl/gn/biogramy/82504,Kalinowski-Stanislaw.html>
2022-09-30, 21:46

Kalinowski Stanisław

KALINOWSKI Stanisław (3 IV 1873, Lebedyn, gubernia kijowska – 27 III 1946, Warszawa), fizyk, syn Franciszka, lekarza, i Aleksandry Głowackiej.

Ukończył gimnazjum w Kijowie ze złotym medalem, z powodu wczesnej śmierci rodziców utrzymywał się z korepetycji. W 1890 rozpoczął studia na wydziale matematyczno-fizycznym Uniw. Kijowskiego. Po ukończeniu studiów został w 1896 asystentem przy Katedrze Fizyki i pracował w obserwatorium meteorologicznym uniwersytetu. Od wczesnych lat brał udział w tajnych polskich kółkach samokształceniowych i należał do tajnej polskiej korporacji studenckiej. Było to powodem zainteresowania policji jego osobą. K. przeniósł się w 1897 do Tambowa, gdzie był nauczycielem prywatnym. Powrócił po roku na stanowisko starszego asystenta na nowo otwartej wtedy politechnice w Kijowie.

Uczucia patriotyczne skłoniły jednak K. do przyjazdu do Warszawy. Nie przyjął proponowanego mu stanowiska asystenta w Inst. Politechnicznym, ponieważ uczelnia była zarządzana przez Rosjan. Utrzymywał się z lekcji w prywatnych polskich szkołach średnich, wykładał mechanikę w Szkole Mechaniczno-Technicznej H. Wawelberga i S. Rotwanda. Wkrótce podjął się organizacji „gabinetu fizycznego” przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Już we IX 1899 rozpoczął tam pokazy zjawisk fizycznych dla młodzieży. Wkrótce ta niewielka placówka rozrosła się i przekształciła w Pracownię Fizyczną, a potem w Inst. Fizyczny (1924).

W 1902–04 K. przebywał najpierw w Petersburgu i Berlinie, gdzie poznawał organizację instytutów fizycznych, a potem w laboratorium W. Röntgena w Monachium. Opracował tam ważną rozprawę *O działaniu następczym przy podwójnym załamaniu światła w cieczach elektrycznie odkształconych i*

przy magnetycznym skręceniu płaszczyzny polaryzacji w cieczach. Z powodów patriotycznych nie zgodził się, żeby była ona jego rozprawą doktorską u Röntgena i opublikował ją po polsku w czasopiśmie „Prace Matematyczno-Fizyczne” (1905).

Po powrocie do Warszawy K. uczył fizyki w prywatnych polskich szkołach średnich, a w 1906 zorganizował przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa Wydział Matematyczno-Przyrodniczy, który stanowił zaczątek TKN. Wykładał tam fizykę doświadczalną.

Jako pole działalności naukowej K. wybrał magnetyzm ziemski. Już w 1907 rozpoczął próbnymi pomiarami w małym ogródku przy muzeum, potem wykonywał pomiary na Polu Mokotowskim. Postanowił stworzyć specjalną placówkę badawczą. Udało mu się zebrać potrzebne fundusze ze składek społeczeństwa oraz z Kasy im. J. Mianowskiego i doprowadził do zbudowania w Świdrze k. Warszawy Obserwatorium Magnetycznego przy Muzeum Przemysłu i Rolnictwa. Było ono gotowe już w 1914. Niestety działania wojenne utrudniły prace przy jego uruchomieniu. W 1915 K. został odcięty od Warszawy i przebywał w Kijowie. Do 1918 nauczał tam w szkołach polskich.

Po powrocie do Warszawy w 1918 kontynuował badania magnetyzmu. Ogłosił drukiem wyniki pomiarów z 1910–13. W 1920 Obserwatorium Magnetyczne w Świdrze rozpoczęło działalność i zostało wkrótce włączone do międzynarodowej sieci takich placówek. K. utworzył sieć 375 punktów pomiarowych na terenie całego kraju. W 1927 obserwatorium w Świdrze wydało pierwszą mapę deklinacji magnetycznej dla obszaru Polski, a w 1933 – pełną mapę magnetyczną Polski. Wkrótce zostało przekształcone w Obserwatorium Geofizyczne, w którym poza pomiarami magnetycznymi badano też elektryczność ziemską, promieniowanie słoneczne i promieniotwórczość wód i minerałów.

W 1919 K. zaczął prowadzić wykłady fizyki i geofizyki w utworzonej wtedy Wolnej Wszechnicy Polskiej. Wykładał tam do 1939, w 1919–24 był rektorem uczelni. W 1921 został

profesorem fizyki na wydziale chemii PW. W kierowanym przez niego Zakładzie Fizyki II prowadzono przeważnie badania fizykochemiczne.

K. należał do założycieli utworzonego w 1919 w Warszawie Tow. Fizycznego. Zostało ono w następnym roku przekształcone w Polskie Tow. Fizyczne (PTF). K. był jego wiceprezesem w 1920–23.

K. prowadził także żywą działalność społeczno-polityczną. W 1905 był jednym z inicjatorów i organizatorów Polskiego Związku Nauczycielskiego, a po jego legalizacji w 1907 został jego prezesem. Był radnym miejskim Warszawy (1919–25). W 1921 związał się z PSL „Wyzwolenie”. W 1922–27 był senatorem, a w 1927–30 posłem na Sejm. Działał aktywnie na rzecz autonomii wyższych uczelni i protestował przeciw niedemokratycznym posunięciom władz. Pełnił wiele ważnych funkcji w różnych innych społecznych inicjatywach i stowarzyszeniach.

W historii fizyki w Polsce K. zapisał się także autorstwem kilkunastu bardzo udanych podręczników fizyki dla różnych klas szkół średnich. Wiele jego prac w rękopisach spłonęło podczas oblężenia Warszawy w 1939.

Okres okupacji K. przeżył w Świdrze, gdzie obserwatorium nie uległo zniszczeniu i nie przerwało pomiarów. Wyniki zostały opublikowane po wojnie.

PSB (S. Konarski).

J. Specht: *Wśród fizyków polskich*, Lwów 1938, s. 189–221; J. Hurwic: *Stanisław Kalinowski (1973–1946) w dziesiątą rocznicę śmierci*, „Postępy Fizyki” 1956, t. 7, z. 4.

Andrzej Kajetan Wróblewski